Festi Maltin

Terminoloġiji u Tagħrif ieħor dwar l-Armar ta' barra fil-Festi Reliġjużi

(It-Tielet Parti)

Saviour Camilleri

Il-Pjanċier tal-Banda

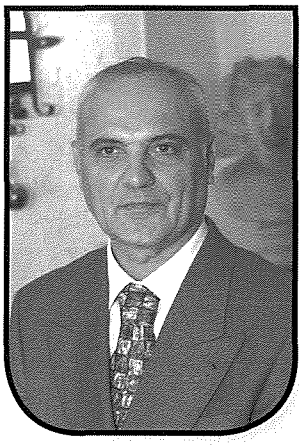

IL-PJANĊIER/PLANĊIER jew kif jingħad ukoll, **IL-PALK TAL-BANDA**, fih biċċa armar dekoruża, li tgħaxxqek tħares lejha u daqstant ieħor fih biċċa xogħol biex tarmah. Difatti, biex jarmawh, ikunu **ĠGAJTA** jew **GAJ** ta'nies. Ġeneralment ikunu midħla tal-każin tal-banda, jekk ma jkunux id-dilettanti tal-armar stess. Hawnhekk qed nirreferi għal dawk il-palkijiet/pjanċieri artistiċi b'ħafna xogħol ta' lavur fihom li bdejna naraw dan l-aħħar żmien. Għall-maestrija tagħhom, dawn il-palkijiet jintramaw fl-aktar postijiet prominenti, ngħidu aħna, f'imsieraħ ħdejn il-knisja jew faċċata tal-istess każin tal-banda.

Il-bażi tal-pjanċier tkun tikkonsisti minn qafas tal-ħadid, isejħulha l-**'BRIMBA'** fejn fuqha jistrieħu l-fallakki biex issa dawn iservu ta' bażi jew pjattaforma fejn jistgħu jitpoġġew il-**LEĠIJI** flimkien mal-bandisti, il-kor mas-solisti u s-surmast. Quddiem is-surmast jitqiegħed leġiju kbir maħdum fl-injam iddekorat b'xi lavur, u **L-PODJU** - fuqiex jidderieġi l-banda – f'id waħda jkollu l-BAKKETTA u bl-oħra jaqleb il-**PARTITURA,** l-**ISPARTIT** jew l-**ISKOR** għall-paġna li jmiss. Il-leġiji tal-bandisti jkollhom fuqhom il-**PARTI** jew il-**LIBRETT** ma' xi **'*VOLANTI'*.** Bejn l-ispartit tas-surmast u l-parti tal-bandist, id-differenza tkun, li tas-surmast tkun tinkludi l-partijiet kollha tal-istrumenti flimkien, mentri tal-bandist tirrigwardja biss in-noti li l-bandist għandu miktuba fuq il-librett. Dwar il-volanti, din tissejjaħ hekk, għax din tkun parti separata u ma tiffurmax parti mil-librett innifsu u għahekk tista' ttir jew taqa', jekk titħalla mhux mehmuża u għal din ir-raġuni tissejjaħ 'volanti'. Din, fil-biċċa kbira tal-każi, tkun l-innu popolari tal-qaddis/a patrun/a tal-lokal.

Il-ġniebi tal-pjanċier ikunu magħmulin minn faċċatiet ta' injam solidu b'ċertu tul u għoli mqejjes proporzjonalment li jkun fihom xi skultura jew **RILJIEV** tax-xeħta 'basso' jew 'alto'. Jista' wkoll, li jkollhom **INTERZJAR** jew xi pittura fl-**ISFONDIJIET** inkella fil-panewijiet. Fuq il-faċċatiet, iserraħ is-**SOTTOBANK**, u bejn il-pilastri, jistrieħ il-**KANĊELL** li jkun magħmul minn balavostri tal-injam jew ħadid iddekorat. Dan, barra li jagħmel din l-opra kompluta, ma jagħtix lok li xi ħadd jaqa' - il-bandisti, aktar minn kulħadd - għax huma jkunu bilqiegħda jdoqqu daharhom magħhom. Imbagħad fix-**XWIEKI** tas-**SOPRABANK,** u sewwasew fuq il-pilastri, jitqiegħdu brazzi elaborati b'tali manjiera li jkunu tabilħaqq jixirqu 'l din l-opra artistika. Fuq quddiem tal-palk, wieħed għandu jsib żewġ indajjen taraġ imqawsin kontra xulxin biex titla' fuq il-palk

Immela, kollox ikun imħejji kif għandu jkun għal lejlet il-festa filgħaxija - barra l-partijiet tal-mużika

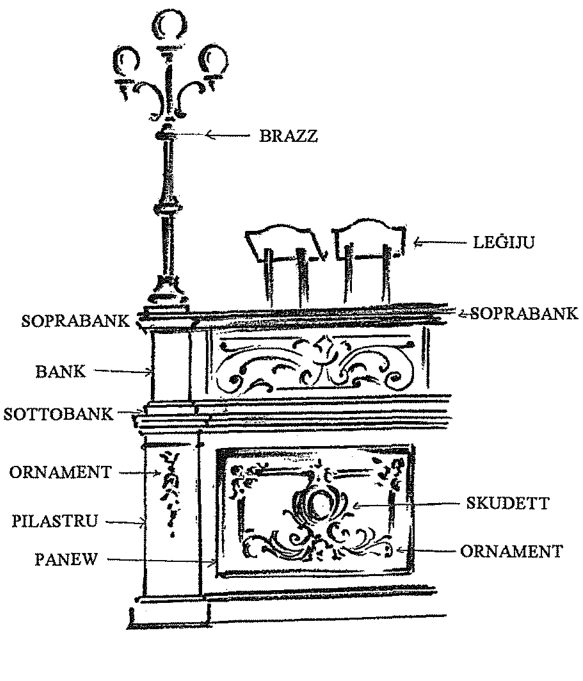

fuq il-leġiji. U hekk, għall-ħabta ta' xi d-9.30, jibda l-programm mużikali li jinżamm kull sena li fih ikunu mistiedna l-kappillan, is-sindku, il-kunsill lokali, l-għaqdiet, każini u xi assoċjazzjonijiet oħra tal-lokal filwaqt li l-pubbliku jissieħeb fuq wara jew f'xi mkejjen imħollija. Il-partijiet tal-mużika jitħallew lejn l-aħħar ħin, qabel jibda l-programm. It-tip ta' mużika li tindaqq m' għadhiex tkun biss minn siltiet klassiċi jew operistiċi imma qed tiżżewwaq ma' mużika kontemporanja u popolari għall-gosti ta' kulħadd, ukoll dik żagħżugħa.

L-għada, f'nhar il-festa, il-banda minn fuq l-istess pjanċier, tilqa' l-ħruġ tal-vara fil-bieb tal-knisja. Id-daqq tal-istrumenti f'daqqa flimkien mal-kant tal-kor u xi solista jsellmu b'innijiet ferrieħa l-patrun/a malli j/tfeġġ barra mill-bieb ewlieni, b'intervall għal xi poeżija f'gieħu/ha. Wara, il-banda terġa' tesegwixxi programm ieħor, barra dak ta' lejlietha.

Ħafna huma l-lokalitajiet, li jaqilgħu banda oħra biex takkumpanja l-purċissjoni li ddur fit-toroq tal-madwar, li ma għandniex xi ngħidu, idoqq mużika xierqa – innijiet biss - sakemm imbagħad tasal quddiem l-istess pjanċier, u li issa tkun qorbot sew biex tidħol, ġewwa l-knisja. Il-banda ta' fuq il-pjanċier terġa' sellem lill-vara li tkun waslet quddiemha u li minn issa 'l quddiem jerġgħu jibdew jindaqqu - tal-aħħar - l-innijiet li flimkien man-nies miġbura quddiem il-vara, jakkumpanjawha bil-kant sad-dħul, fost l-għajjat u ċ-ċapċip ma' xi tqabbil ieħor ad unur il-qaddis/a.

Armar ieħor – Il-Ballun

Il-Birgu, fil-pjazza ewlenija, tintrama kolonna, żgħira fid-daqs, iżda unika, jew waħda mill-waħdiet. Tikkonsisti f'zukklatura u tromba, it-tnejn baxxi, u fuqhom tispiċċa bi flieli tawwalin, xi erbgħa b'kollox. Fl-ispazju ta' ġol-flieli – li għalhekk jissejjaħ 'ballun' - jitfgħu amorini li mat-daqq tat-*Te Deum,* lejlet il-festa filgħodu, il-flieli jinfetħu u l-għasafar itiru. Dan isir permezz ta' miċċa/mikbes (ftila tal-porvli).

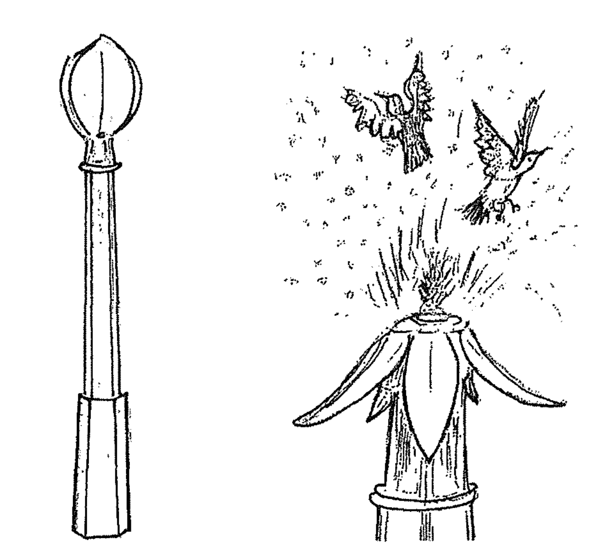
ARMAR IEĦOR - IL-BALLUN

Din ix-xorta ta' kolonna ilha mal-mitt sena tintrama u skont ma qaluli, hemm żewġ verżjonijiet. Waħda marbuta ma' San Lawrenz, il-patrun tal-Birgu. Jingħad illi, peress li San Lawrenz kien iqassam ħwejġu u oġġetti lill-foqra u f'dan il-ballun fl-antik kien ikollok xi tofi jew ħelu mas-sunetti ġewwa, allura l-aħħar ġest huwa rifless ma' tal-ewwel. It-tieni verżjoni tal-għasafar itiru: huma tixbiha tat-tluq tat-Torok minn gżiritna u li kien għalhekk li l-Birgu ħareġ rebbieħ u daqstant ieħor Malta. Mat-tieni aktar hemm min iżomm minħabba li din kienet tintrama maġenb il-monument ta' 'Malta Rebbieħa' u lkoll nafu li l-Birgu kien il-kwartieri tal-kavallieri fiż-żmien l-Assedju l-Kbir, tal-1565.

Mensoli bil-Puttin Fuqhom

Fost l-armar li jintrama, hemm dak li jeħel mal-ħajt. B'mod partikolari, qed nalludi għal dawk il-mensoli li nsibu ma' xi faċċati tal-knejjes jew kappelli fejn qed isir il-festa. Oriġinarjament din il-kelma ġejja mil-Latin 'mensa' li tfisser ***mejda; counter; altar***. Aħna ħadnieha mit-Taljan ***mensola*** li b'ilsienna ġiet tfisser xkaffa, kileb jew ħarrieġa; qrib sewwa tat-tifsira oriġinali. Iżda ma ngħidulhiex xkaffa għax ma tkunx xkaffa waħedha, imma jkollha sieq taħt il-ħarrieġa li tieħu l-forma ta' figura

ta' anġlu jew kull disinn b'ornament ieħor. Il-kelma 'mensola', fil-knisja, insibuha tintuża mhux ħażin ma' ħwejjeġ li għandhom l-istess funzjoni ta' xkaffa jew ħarrieġa mserrħa fuq kolonni jew figuri.

Dawn il-mensoli fl-armar ta' barra – fil-biċċa kbira tal-każi – jitqiegħed **PUTTIN** fuqhom; anġlu żgħir fil-kartapesta bi skrizzjoni f'idejh jew simboli. Jintramaw l-aktar, fejn il-knisja tkun tinsab fi triq dejqa li ma jkunx possibbli li tarma kolonni jew armar ieħor mdaqqas fiha. Għalhekk jintrama armar bħal din il-għamla, żgħir fid-daqs, li jeħel mal-faċċata tal-knisja, imma fl-istess waqt xorta joħloq dehra festiva fil-madwar.

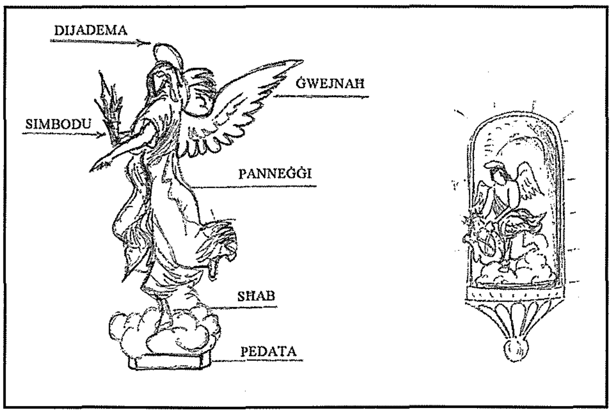

L-Istatwa

Wasalna fit-tielet fażi - biex ingħid hekk – meta jmiss li jittellgħu l-istatwi fuq il-kolonni rispettivi tagħhom. Il-festa, issa, tkun qorbot sew u jkun baqa' xi ġimgħa qabel nhar il-festa. Dawn l-istatwi, wieħed malajr jilmaħhom, għax ikunu jinsabu jew biswit il-knisja jew fi pjazez oħra biex jimlew u jsebbħu l-wesgħat. Dawn jistgħu jkunu b'aktar minn **FIGURA** waħda.

Nibda biex nagħti ftit tagħrif siewi dwar il-bidu ta' dawn l-istatwi. Xi statwarji jżommu s-sena 1875 jew qribha, fiż-żmien l-aħwa Darmanin mill-Isla, meta bdew isiru u jintramaw l-istatwi għall-armar ta' barra.. Sewwasew fil-belt tal-Isla għad għandek issib l-statwa ta' Ġuditta li maħsuba li kienet waħda minn tal-ewwel statwi li saru minn Darmanin (Ġlormu Darmanin). Wara li kien sar restawr fuqha, l-istess statwa għadha tintrama u titella' fuq kolonna biswit il-knisja. Filwaqt li l-istatwi ta' ġewwa l-knisja, dawn saru qabel, jiġifieri fis-seklu tmintax, fiż-żmien il-Kavalllieri.

L-istatwa minn ġewwa jkollha dik li tissejjaħ l-'**ANIMA' (serratizz** li jidħol ġol-**PEDANA**) u miegħu jdur il-**KORP.** Il-pedana hija l-injama solida li fuqha tistrieħ u titwaħħal l-istatwa biex ma titħarrekx. Il-korp ikun tal-**KARTAPESTA** magħmul minn xkejjer, ġibs u kolla). Fuq barra tal-korp, l-istatwarju jaħdem u juri l-ħila tiegħu kif joħroġ dawk id-dettalji fini, meħtieġa u spjegabbli bħal **PANNEĠĠI** fl-ilbies, dawk il-pożizzjonijiet kif jitlob is-suġġett, kif ukoll xi **SIMBOLI** li jkunu assoċjati mal-persunaġġ li jkun.

L-istatwi għal ħafna snin kienu u għadhom fil-biċċa l-kbira tagħhom isiru fil-kartapesta, iżda dan l-aħħar qed naraw ukoll **STATWI TAL-FAJBER.** Dan, minħabba l-fatt, li xi festi jiġu fl-istaġun tax-xitwa sewwa bħal Bormla, u San Pawl, il-Belt. Hemm oħrajn, imbagħad, li jinzertaw qrib ix-xhur li tista' tagħmel ix-xita, bħal Settembru, Marzu u April. F'dawn il-festi li jaħbtu f'dawn ix-xhur, l-istatwi magħmulha xorta fil-kartapesta, tingħatalhom kisja fajber biex ix-xita li dak iż-żmien tista' tagħmel jew ma tagħmilx qliel, tiżloq minn fuqhom. Fin-nuqqas ta' dan, id-dilettanti tal-festa jkollhom jgħattu dawn il-figuri b'xi għata bħal boroż tal-plastik li mbagħad jitneħħew fl-aħħar jiem tal-festa, jekk it-temp ikun jippermetti.

L-istatwi fuq il-kolonni tagħhom jirrappreżentaw episodji mill-ħajja tal-qaddis/a patrun/a tal-lokal fejn hi ċċelebrata l-festa. Ngħidu aħna, jekk tkun festa tal-Madonna, għandna naraw persunaġġi nisa mill-Bibbja bħal 'Ruth', 'Abigail' u ma tonqosx

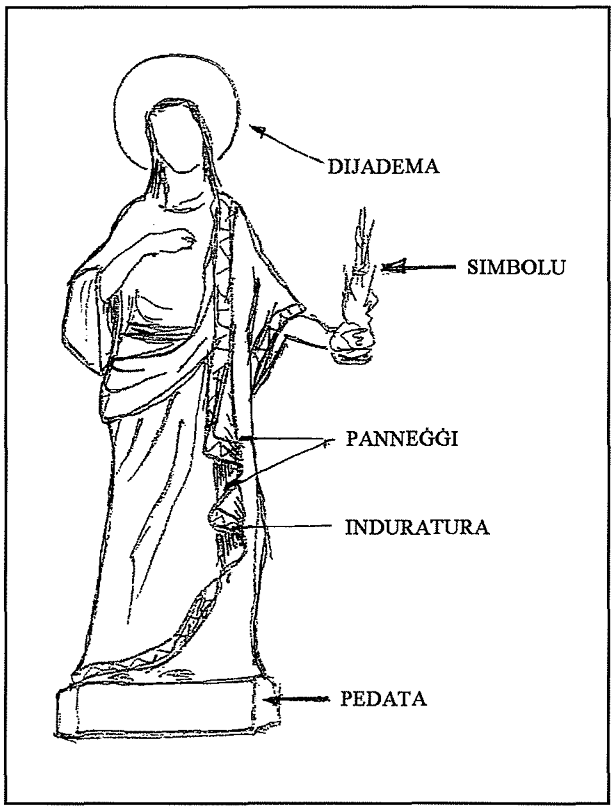

allura li tara lil 'Ġuditta' bħala eroj u xempju li tirrafigura lil Madonna rebbieħa fuq id-dnub. Jista' jkun ukoll li wieħed jiltaqa' ma' xi figuri marbutin mal-ġrajja tal-post, pereżempju, Gran Mastru. Insemmi, lil 'La Sengle' jew lil 'La Valette' li bnew lill-belt 'Senglea' u 'l-Belt Valletta' u oħrajn li isimhom baqa' marbut mal-post iżda mingħajr ma ħadu l-istess isem tagħhom.

Meta jiġu biex itellgħu l-istatwi fuq il-kolonni/ kanolli – mhux bogħod mill-festa proprja - id-dilettanti kienu jagħmlu użu minn **SKALAPIŻA**, li kien ikollha skaluni qrib ħafna ta' xulxin, biex waqt l-irfigħ, huma u telgħin bihom, ħadd ma jitfixkel waħda b'oħra u jispiċċaw kollha fl-art. Dan, għax naħa waħda tal-iskalapiża ma kienx ikollha lqugħ - apposta, li jiġi man-naħa li tmiss mal-kolonna, biex meta **JOLZAWHA** (jaqtgħuha/jgħolluha mill-iskalapiża) u jiġu biex ipoġġuha fuq il-kanolla ma jsibux xi jfixkilhom. Iżda, illum il-ġurnata jarmaw l-*iscaffolding* madwar il-kanolli megħjuna minn *forklifter* u trakk li jkun ittrasportahom mill-maħżen sal-post u b'dan il-mod tkun ittaffiet dik it-tbatija tal-irfigħ ta'dari.

Barra dawn l-istess statwi, li bejn wieħed u ieħor ikunu tal-istess daqs, ikollhom ukoll xi statwa/i ewlenin li jkun fihom medda aktar minn oħrajn, li fil-lokal jinżammu b'ċertu għożża, għal xi raġuni jew oħra. Ngħidu aħna, għax din il-figura tkun tirrapreżenta xi ġrajja storika tal-post jew tkun l-istess statwa li hija t-**TITULAR** tal-parroċċa. Għaldaqstant, din ma tintramax bħal u mal-oħrajn imma fl-aħħar jum tat-**TRIDWU** jew **NOVENA** u tinġarr fuq l-idejn fit-toroq tal-lokal bil-banda ddoqq warajha u xi briju li ma jonqosx quddiem din l-istess xbieha.

Bl-aħħar tal-isfilata/defilè u għoddha tkun qalbet il-ġurnata, din l-istess statwa tittella' fuq kolonna kbira u għolja fost il-briju u ċ-ċapċip, bi ħruq ta' musketterija ma' kaxxa infernali bil-kulur, u tfigħ ta' karti jew **SUNETTI.**

Biex tittella' statwa ta' dan il-kobor trid, jew xi **PARANK** li l-vent tiegħu jgħaddi min-naħa għall-oħra tat-triq, jew krejn, jekk il-wisa' tat-triq tkun enormi, jew kull forma ta'argnu/gruwa. Pereżempju l-Birgu jużaw il-**BOMA** (jgħidulha) li tkun nofs arblu mqabbad mas-sur filwaqt li l-Isla jużaw il-parank.

Ħajr lis-Sur Pio Mangion u lis-Sur Pierre Bonello (mill-Isla) għad-disinji ta' dan l-artiklu.